

Pyhäjoki – murreraja ja vanha valtaraja?

HARRI MANTILA JA MATTI LEIVISKÄ

1 Johdanto

Tässä artikkelissa tarkastelemme keskipohjalaisten murteiden ja pohjoispohjalaisten eli Oulun seudun murteiden välistä rajavyöhykettä. Tähänastisessa fennistisessä kirjallisuudessa on erilaisia näkemyksiä siitä, missä näiden mainittujen murteiden välinen raja kulkee. Tällä rajalla on yhteytensä myös muinaisiin valtarajoihin, nimitäin Pähkinäsaaren rauhan rajalinjan on katsottu saavuttaneen Pohjanlahden juuri mainitulla vyöhykkeellä, Pyhä- tai Pattijoen tuntumassa. Pyrkimyksemme on tuoda murteentutkimuksen keinoin yksi lisäargumentti siihen keskusteluun, missä Pähkinäsaaren rauhan raja Pohjanlahden rannikolla oli.¹

Ruotsin ja Novgorodin välillä vuonna 1323 solmittu Pähkinäsaaren rauha on Suomen historian tutkituimpia kysymyksiä (ks. esim. Sarviaho 2017: 22–24). Rauhassa sovitun rajalinjan kulku tunnetaan hyvin Karjalankannaksella ja vielä siitä jonkin matkaa luoteeseen, mutta suurin kiistakysymys on pitkään ollut, mihin raja päättyi pohjoisessa. Vielä 1800-luvun ja 1900-luvun alun suomalaisessa historiantutkimuksessa rajan katsottiin päättyneen Pohjanlahteen Pyhäjoen kohdalla. (Jaakkola 1925: 224; Sarviaho 2017: 19–20, 504). Sen jälkeen vallitsevaksi nousi Jalmari Jaakkolan 1920-luvulla perustelema näkemys, että rajajoki olisi ollut Pyhäjoen sijaan Pattijoki (Jaakkola 1925: 227–228; 1960: 226–227). Jaakkolan näkemystä vastaan asettuivat voimakkaasti Kustaa Vilkuna (1960: 423–427) ja Kyösti Julku (1987: 102, 133–134). Molemmat tulkitsivat toiseksi viimeisen rajapisteen (*Pathajoki*, *Pætejoki*, *Patsojeki*) viittaavan Pyhäjoen eteläpuolella Perämereen laskevaan pieneen Petäjäisojaan. Muutammat tutkijat ovat esittäneet jo 1800-luvulta lähtien, että raja olisi päättynyt Pohjanlahden sijaan Jäämereen, mutta tässä artikkelissa emme ota huomioon tätä vaihtoehtoa (esim. Gallén 1968: 162; Lind 1985: 334–335; Julku 1987: 409–410; Korpela 2006: 454; Sarviaho 2017).

Kiista Pähkinäsaaren rauhan rajan kulusta on suomalaisessa historiantutkimuksessa liittynyt tiiviisti kysymykseen Pohjois-Suomen asuttamisesta, joten aluksi on syytä käydä lyhyesti läpi alueen asutushistorian pääpiirteet. Nykytutkimuksen mukaan Pohjanlahden rannikon asutus on syntynyt vähitellen monesta eri aineksesta. Asutus on ilmeisesti jatkunut monin paikoin katkeamatta kivikaudelta lähtien, joten sille ei

---

1. Harri Mantila vastaa pääosin artikkelin dialektologisesta ja Matti Leiviskä historiallisesta osuudesta.

voida määrittää tarkkaa syntyäikää. (Haggrén, Halinen, Lavento, Raminen & Wessman 2015: 143–148, 225.)

Nykyisen Keski-Pohjanmaan alueella yhteydet Varsinais-Suomeen ja Ala-Satakuntaan voimistuivat viimeistään 1200-luvulla. Keski-Pohjanmaalle suuntautunut länsisuomalainen muuttoliike liittyi ilmeisesti eränkävynnin, kalaretkien ja kaupan käynnin myötä syntyneisiin yhteyksiin. Ruotsalaista asutusta tuli Pedersören seudulle 1200-luvulla, minkä jälkeen Keski-Pohjanmaan rannikkoalueet vähitellen ruotsalaisuivat. Karjalan suuntaan yhteyksiä ei näytä olleen. (Meinander 1983: 239–243; Virrankoski 1997: 19–21; Leiviskä 2015: 15.)

Pohjois-Pohjanmaalle ensimmäinen suomea puhunut väestö näyttäisi nimistön-tutkimuksen perusteella tulleen Länsi-Suomesta, Hämeen ja Ylä-Satakunnan alueelta, viimeistään 1000-luvun kuluessa (Vahtola 1980: 514; Leiviskä 2011: 158–187; 2015: 16; Kuorilehto 2013: 235). Karjalaisten erä- ja kauppamatkat alkoivat suuntautua Laatokan asutuskeskuksista kohti Pohjanlahtea siten, että Pohjois-Pohjanmaan rannikolle muodostui karjalaista asutusta viimeistään 1200-luvulla. Etelässä karjalainen asutus ulottui vähintään Siikajoelle ja pohjoisessa Tornionjoelle. (Nissilä 1948: 235–243; Luukko 1954: 81–83; Vahtola 1980: 315–316, 341–342, 383–388; Leiviskä 2011: 66, 212–215, 223.) Nimistön perusteella Pohjois-Pohjanmaan rannikon yhteydet Länsi- ja Lounais-Suomeen säilyivät vielä tämän jälkeen etenkin Limingan seudulla (Vahtola 1980: 308–309; 1992: 618; Leiviskä 2011: 194; Kuorilehto 2013: 341–344). Skandinaavinen vaikutus jäi Pohjois-Pohjanmaan rannikolla huomattavasti Keski-Pohjanmaata vähäisemmäksi (Vahtola 1980: 392–404; Leiviskä 2015: 15–16).

Lukuisten saamenkielisten paikannimien ja muutamien asiakirjatietojen perusteella voidaan sanoa, että ainakin Pohjanmaan jokilaaksojen latvaosissa asui saamenkielistä väestöä ennen suomalaisia (Vahtola 1980: 91–93; 1991: 82–86; Huurre 1986: 149; Leiviskä 2011: 147–157; 2015: 15–16). Savolaisia uudisasukkaita alkoi muuttaa jokilatvoille 1500-luvun puolivälissä. Myöhemmin savolaiset etenivät myös jokilaaksojen keski- ja alaosiin, mutta siellä heitä tuli vastaan rannikon vanhoista kylistä sisämaahan suuntautunut uudisasutus. (Luukko 1954: 378–379; Soininen 1981: 247; Virrankoski 1997: 37–38; Leiviskä 2011: 218–219, 223–224; 2015: 22–23.) Pohjois-Pohjanmaan jokilaaksoihin suuntautui 1500-luvun puolivälistä lähtien muuttoliikettä myös Viipurin Karjalasta, mistä väkeä ajoivat liikkeelle rajaseudun jatkuvat levottomuudet. Paikoin karjalainen muuttoliike oli Pohjois-Pohjanmaalla jopa savolaista voimakkaampaa. (Keränen 1984: 168; Saloheimo 2006: 184–186; Leiviskä 2011: 214–215.)

Alueen asutushistorian mukaisesti keski- ja pohjoispohjalaisissa murteissa on erilähtöisiä ja -ikäisiä aineksia. Yhteistä näille murreryhmille on kuitenkin se, että niissä on selkeä läntinen pohja, jossa voi erottaa sekä muinaishämäläisiä että lounaisia aineksia. Pohjoispohjalaisissa murteissa eli Oulun seudun murteissa hämäläinen komponentti on vahvempi, kun taas keskipohjalaisissa murteissa tuntuu selvemmin lounainen vaikutus. Lisäksi Pohjois-Pohjanmaalla on havaittavissa ohuena muinaiskarjalainen vaikutus, joka palautuu jo rautakauteen ja varhaiseen keskiaikaan. Savolaisekspansion aikana 1500-luvun puolivälistä lähtien alueelle suuntautunut itäinen asutusliike toi savolaisen komponentin sekä keski- että pohjoispohjalaisiin murteisiin. (Pääkkönen 1971: 14–19; Paunonen 1987: 230–232; Suihkonen 1992: 15–25;

Leskinen 1999: 362, 367.) Tapani Lehtisen (2007: 246–246, 268–272) mukaan voidaan karkeasti sanoa, että keskipohjalaisia murteita ”värjäävät” savolaisuudet ja pohjois-pohjalaisia murteita savolaisuudet ja karjalaisuudet. Tässä artikkelissa viittaamme erilaisia kielenaineksia kommentoidessamme läntisyydellä sellaisiin piirteisiin, jotka ovat tunnettuja lounais- ja hämäläismurteissa ja jotka palautunevat jo näiden varhais-keskiaikaisiin muotoihin. Vastaavasti itäinen tarkoittaa nykyisin savolaismurteissa esiintyviä piirteitä, jotka palautunevat jo suomen murteiden oletettuun rautakautiseen jakautumiseen.

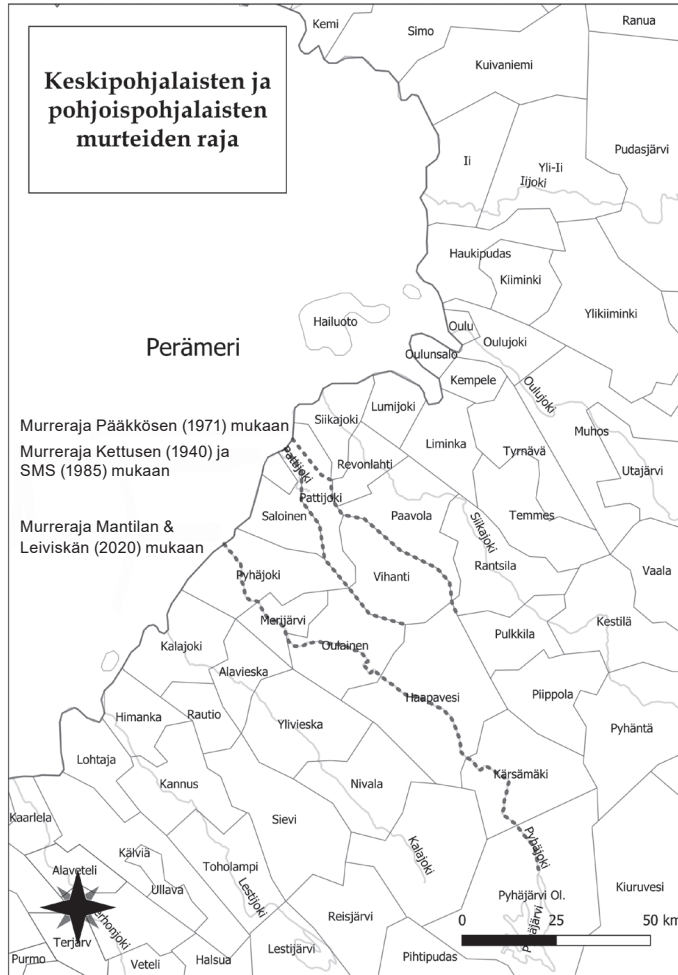
Jo Lauri Kettunen kiinnitti aikoinaan huomiota siihen, että pohjois-pohjalaisten murteiden ja keskipohjalaisten murteiden raja sattuu yksiin Pähkinäsaaren rauhan rajalinjan kanssa. Hän tukeutuu Jaakkolan (1925: 277) näkemykseen rajan sijainnista ja kirjoittaa murrerajan kulkevan Pattijokea pitkin. Pyhäjoen kohdalla ei hänen mukaansa murrerajaa olekaan. (Kettunen 1930: 79.) Keskipohjalaisen Kalajoen–Pyhäjoen murteen pohjoisraja on Kettusen kartastossa piirretty kulkemaan Pattijoen ja Vihannin eteläraja pitkin (Kettunen 1940; ks. myös Suihkonen 1992: 9). Myös *Suomen murteiden sanakirjan* liitekartassa Pohjois-Pohjanmaan murteiden eteläraja on määritelty samoin (SMS).

Matti Pääkkönen on määrittänyt *Oulun seudun murteen äännehistoria I* -teoksessaan tutkimusalueensa etelärajaksi linjan Siikajoki–Revonlahti–Paavola–Rantsila eli Siikajokilaakson pitäjät. Pattijoki ja Vihanti jäävät rajan eteläpuolelle Kalajoen–Pyhäjoen murteen alueelle. Hän huomauttaa kuitenkin, että pohjois-pohjalaisten murteiden raja etelää vasten on hyvin häilyvä. Erotuskriteeriksi Pääkkönen on ottanut *ts*-yhtymän vastineiden edustuksen. Oulun seudun murteessa vastineena on *tt*, mutta Pattijoelta etelään vastineena on *ht*. (Pääkkönen 1971: 17–19.) Oulun seudun murteen vokaalista käsittelevässä teoksessa murrealueen eteläraja kommentoidaan samoin (Mantila & Pääkkönen 2010: 16–17).

Kalevi Wiik on dialektometrisessä tutkimuksessaan todennut, ettei Siikajoen ja Pattijoen välillä ole varsinaista murrerajaa ja että Kettusen kartaston 213 piirteestä vain kaksi poikkeaa toisistaan tällä rajalla. Revonlahden ja Paavolan etelärajalla Vihantia vasten sijaitsee yhdeksän piirteiden isoglossi. Wiik kritisoiakin Pääkkösen rajanvetoa todeten, että se ei ole laskennallisesti pätevä. Selvempi murreraja hahmottuukin vähän etelämmäksi Pattijoen ja Vihannin etelärajalle, jonka jyrkkyudet ovat 21 ja 26 isoglossia. (Wiik 2004: 167–168.) Mainittujen tietojen varassa näyttää siltä, että vaikka keski- ja pohjois-pohjalaisten murteiden välinen raja on häilyvä, se on selvimmillään Pattijoen ja Vihannin etelärajalla, kuten jo Kettunen on esittänyt. Edellä mainitut raja-joet ja murrerajat näkyvät kartassa 1.

Tässä artikkelissa palaamme Kettusen havaintoon keskipohjalaismurteiden ja pohjois-pohjalaisten murteiden ja Pähkinäsaaren rauhan rajan mahdollisesta yhteydestä. Kiinnitämme huomiota siihen, että on olemassa lukuisia sellaisia läntisiä murrepiirteitä, joiden säännöllisen esiintymisen pohjoisraja sijoittuu juuri Pyhäjokilaaksoon tai sen pohjoispuolelle Pattijokilaaksoon. Tämän pohjoispuolella näiden piirteiden sijalla tavataan joko säännöllisesti tai useimmiten piirteitä, joiden levikki on selvästi itäinen. Edellä mainituissa murteentutkimuksissa ei ole kommentoitu juuri näiden piirteiden levikkiä, eikä Wiikin dialektometrinen menetelmä ota tarpeeksi huomioon

piirteiden laatua tai sitä, mitkä piirteet kertovat historiallisesti läntisyydestä ja itäisyydestä. Rajoitumme tarkastelemaan pääasiassa rajan läntisintä osaa eli Pohjanlahden rannikkoa Pyhäjoen seudulla. Kommentoimme erityisesti Siikajoen, Pattijoen, Saloisten (Raahen), Pyhäjoen ja Kalajoen murteiden variaatiota.

Kartta 1.

Keskipohjalaisten ja pohjoispohjalaisten murteiden raja. Piirtänyt Matti Leiviskä.

Artikkelin tutkimustehtävänä on vastata seuraaviin kysymyksiin:

1. Mihin kohtaan pohjois- ja keskipohjalaisten murteiden raja tulisi vetää?
2. Kuinka hyvin Kettusen kartaston levikitiedot pitävät nykytutkimuksen ja -aineistojen mukaan paikkansa?
3. Mitkä piirteet määrittävät edellä mainittua rajaa?
4. Voiko tiettyjen läntisten ja itäisten piirteiden levikin perusteella ottaa kantaa siihen, missä Pähkinäsaaren rauhan rajalinja on kulkenut?

2 Oulun seudun murteita ja keskipohjalaisia murteita erottavat piirteet

Olemme käyneet läpi Kettusen murrekartaston (1940) kaikki 213 karttaa ja poimineet ne piirteet, joiden isoglossit sattuvat Pattijoen ja Vihannin etelärajan tuntumaan eli kohtaan, johon Kettunen on vetänyt Oulun seudun murteen ja keskipohjalaisten murteiden rajan. Seuraavassa luottelemme ne Kettusen kartastoon sisältyvät piirteet, joiden säännöllisen esiintymisen pohjoisraja noudattelee suunnilleen mainittua rajalinjaa ja jotka samalla kertovat läntisyydestä ja itäisyydestä:

1. *t:n* astevaihtelu on *t : j* keskipohjalaismurteissa erityisesti joidenkin vokaalien välissä, esimerkiksi *pata : pajan, latu : lajun, sota : sojan, veto : vejon, saaja, jääjä, tuoja, viejä, tuojaan, viejään*. Pohjoispohjalaisissa murteissa kato- tai *v*-edustus on yleisempi; infinitiiveissä on *h*, esimerkiksi *saaha, jäähä*. (Kartat 65–79.)
2. *lk-* ja *rk-*yhtymän astevaihtelutyyppi on *ä:n, e:n* ja *o:n* edellä *näljän, härjän, halvonn* keskipohjalaismurteissa, mutta pohjoispohjalaisissa yleisempi on *k:n* katoedustus (kartat 54, 56).
3. *k:n* astevaihtelu samanlaisten vokaalien välissä, esimerkiksi *jakaa : jajan*, rajoittuu keskipohjalaisiin murteisiin, mutta pohjoispohjalaisissa on *jakaa : jaan* (kartta 37).
4. Yksikön 3. persoonan päätte on vokaaliutunut keskipohjalaisissa murteissa, mutta käsiteltävän rajan pohjoispuolella päätte *-pi* on säilynyt usein (kartta 4).
5. Abessiivin päätte on keskipohjalaisissa murteissa *-tA* mutta rajan pohjoispuolella *-ttA* (kartta 36).
6. Keski-Pohjanmaalla 3. persoonan possessiivisuffiksi on *-nsA^x*, mutta rajan pohjoispuolella Pohjois-Pohjanmaalla se on *-sA^x* (kartta 119).
7. Kieltoverbin imperatiivimuoto on Keski-Pohjanmaalla *älä*, pohjoispuolella *elä* (kartta 141).
8. *ts-*yhtymän vastine on keskipohjalaismurteissa *ht* ja rajan pohjoispuolella pohjoispohjalaismurteissa *tt* (kartta 8).

Tarkastelemme seuraavaksi mainittujen piirteiden esiintymistä ja variaatiota Oulun seudun murteen ja keskipohjalaisten murteiden raja-alueella. Keskeisimpiä lähteitä ovat luonnollisesti näiltä murrealueilta julkaistut äännehistoriat eli Suihkosen (1992) Lesti- ja Kalajokilaakson murteen klusiilien astevaihtelusuhteita esittelevä väitöskirja, Pääkkösen (1971) vastaava äännehistoria Oulun seudun murteesta sekä Mantilan ja Pääkkösen (2010) Oulun seudun murteen vokaalista analysoiva teos. Näissä teoksissa kuvattujen murteiden ulkopuolelle jää juuri puheena oleva Pyhäjoen laakso. Ehkä alueen murteen variaatioluonne on houkutelut jättämään sen tähän saakka systemaattisen kuvauksen ulkopuolelle. Opinnäytteitä alueelta on kuitenkin olemassa kolme: Maritta Harvalan (1993) Oulaisista, Päivi Tuikkalan (1999) Pyhäjoelta ja Jenni Vilmusen (2016) Raahesta, joka käsittää myös entiset Pattijoen ja Saloisten pitäjät.

Mainittujen kirjallisten lähteiden lisäksi analyysimme pohjautuu Muoto-opin artikiston kokoelmiin, joita tutkittavalta raja-alueelta onkin olemassa erityisen tiheästi. Pohjoisesta lukien lähes täydellisiä ovat Paavolan (nykyisin Siikajoen kuntaa), Pattijoen (nykyään Raahea), Saloisten (nykyään Raahea), Pyhäjoen ja Kalajoen kokoelmat. Lisäksi on Raahen seudun ja Siikajoen kokoelmat, jotka ovat vajaita ja joista valitetta-

vasti puuttuvat jotkin tässä käsiteltävien piirteiden signumit. Muoto-opin arkiston aineksen kommentoinnissa pidämme mielessä, että eri varianttien yleisyysuhteet eivät aina tule kokoelmassa esiin. Joskus jokin erityinen piirre on saattanut kiinnittää ke-
rääjän huomiota ja hän on merkinnyt siitä muistiin enemmän tapauksia kuin piir-
teen frekvenssi arkipuheessa oikeuttaisi. Toisaalta kokoelmissa on kyllä myös mainin-
toja siitä, että jokin edustus on yleisempi kuin toinen. Näitä kommentteja siteeraamme
tuonnempana. Käsittelemme seuraavaksi murrepiirteet samassa järjestyksessä kuin ne
on edellä lueteltu.

1. *t:n* heikon asteen vastineena on Lesti- ja Kalajokilaakson murteen länsiosassa Pohjanlahden rannikolla äänneympäristöstä riippumatta yleensä *j*, esimerkiksi *sajalla* ('sadalla'), *pajan* ('padan'), *käjellä*, *tojesa*, *sojan*, *vejosa*, *vejän*, *sijottu*, *jääjä*, *juoja*, *ei hyyjy*, *huhujasa* ('huhdassa'). Tosin katoakin esiintyy joskus, ja labiaalivokaalin jälkeisissä tapauksissa esiintyy jonkin verran myös *v:tä* ja *w:tä*. (Suihkonen 1992: esimerkit s. 120, 127, 130, 137, 138, 144, 167, 176; ks. myös Virtaranta 1958: 159–160.) Suihkonen selittää *j*-edustuksen syntyneen siten, että 1500-luvulta lähtien alueelle suuntautunut savolaisvaikutus on aiheuttanut **δ:n* substituotumisen *j:llä*. Ennen tätä alueella on ollut astevaihtelu *t : *δ*, ja tietyissä asemissa on esiintynyt myös *l:ää*, esimerkiksi *talikko*, *lalava*, *kalave*, *alaventi*. (Suihkonen 1992: 173–174.) Samoilla linjoilla ovat olleet myös Martti Rapola (1969: 38) ja Pertti Virtaranta (1958: 172).

Astevaihtelu *t : j*, joka on pitkälti äänneympäristöstä riippumaton, kertoo murteen vanhasta läntisyydestä. Heikki Paunosen mukaan näissä muodoissa läntisyyttä on lisäksi sananmuodon säilyminen kaksitavuisena, esimerkiksi *pajan*, *sojan* (1991: 90–91; ks. myös 1987: 228). Kettusen kartaston mukaan äänneympäristöt *a-a*, *a-u*, *o-a* ja *e-o* *t:n* radikaalissa astevaihtelussa, infinitiivityyppi *saaja*, *jääjä* sekä passiivityypit *saajaan*, *tuajaan* (1940: kartat 65, 70–74) ovat niitä, joissa *j:lliset* heikon asteen tapaukset saavuttavat pohjoisrajansa Pyhäjokilaaksossa tai sen tuntumassa. Oulun seudun murteessa on näissä vokaaliympäristöissä itämurteiden tapaan *t:n* heikon asteen vastineena yleensä *kato* tai *v* ja infinitiivi- ja passiivimuodoissa *h*, esimerkiksi *saaha* ja *saahaan*. *Tuajaan*-tyyppiset passiivimuodot taas kuuluvat *tuu_aan*. Sanasta *sata* esiintyy jonkin verran *j:llistäkin* edustusta. (Pääkkönen 1971: 87–88, 93, 102, 104–105, 114–117.)

Olemme käyneet läpi Muoto-opin arkiston kokoelmien signumit 421 (*a-a*), 450 (*a-u*), 424 (*a-o*), 445 (*e-o*), 457 (*aa-a*), 464 (*ää-ä*), 740 (*A*-infinitiivi) ja 725 (passiivin preesens). Paavolan (Kyngäs 1973, 1997–1998), Pattijoen (Jussila 1973, Laitinen 1973, Länsimäki 1973, Nurminen 1973) ja Raahen (Nurminen 1973) kokoelmissa on täysin vallalla pohjoispohjalainen *kato-*, *v-* tai *h-*variantti. Esimerkkejä on yhteensä 31, esimerkiksi *paastaki*, *saalla*, *kavulla*, *so_asta*, *sojan*, *lapsentevoksen* ('sikiön'), *vevosa* ('vedossa'), *kevolla*, *saaha*, *jäähä*, *tuu_aan*, *juu_aan*. Siikajoen vajaan kokoelmasta puheena olevat signumit puuttuvat. Saloisista (Nurminen 1973) on vain kaksi esimerkkiä, toinen kadollinen ja toinen *j:llinen*: *saan*, *sojan aikana*. Vielä hieman etelämpänä Pyhäjoellakin (Salmela 1993–1994, Jutila 1979–1980) pohjoispohjalainen tyyppi on vallalla, mutta esimerkkien perusteella murteessa on variaatiota. Kymmenestä esimerkistä kahdeksan on pohjoispohjalaisia ja kaksi on *j:llisiä*, esimerkiksi *paasa*, *kavulla*, *kevolla*, *saaha*; *vuosisajan*, *saajaan*. Vasta Kalajoella lähes kaikki esimerkit (Jussila 1969–1970)

ovat j:llisiä. Esimerkkejä on 15, ja niistä vain yksi (*tuuvaan*) on pohjoispohjalaista tyyppiä, ja sekin lienee kiteymä, koska se on peräisin arvoituksesta.

Pohjoispohjalaisten eli Oulun seudun murteiden ja keskipohjalaisten murteiden raja sijoittuu Muoto-opin arkiston aineiston valossa *t:n* astevaihtelun osalta vasta Pyhäjoen ja Kalajoen rajalle. Saloisissa ja Pyhäjoella esiintyy kuitenkin lievää variaatiota, vaikka pohjoispohjalaiset muodot ovat edelleen vallitsevia. Sama tulos on myös Vilmusella (2016: 33, 43, 45, 47; ks. myös Jussila 1977: 82–83). Kettunenkaan ei ole vettänyt pohjois- ja keskipohjalaisen astevaihtelutyyppin rajoja kaikissa tapauksissa Pattijoen etelärajaan, johon hän muutoin on piirtänyt puheena olevien murrealueiden rajan (1940: kartat 70, 73, 74). Myös rannikolta vähän kauempana sisämaassa sijaitseva Oulainen on *t:n* astevaihtelun puolesta selkeästi enemmän pohjois- kuin keskipohjalainen (Harvala 1993: 37–38, 41, 45, 46, 51).

Rajakysymykseen saadaan lisävalaistusta Tuikkalan pro gradu -työstä, joka käsittelee *k:n* ja *t:n* astevaihtelua Pyhäjoen murteessa. Se on reaaliaikakatutkimus, jossa 1960-luvulla tehtyjen murrenauhoitteiden kieltä verrataan samoilla alueilla 1990-luvulla nauhoitettujen informanttien murteeseen. Puheena olevissa konteksteissa tavataan Tuikkalan mukaan pääasiassa pohjoispohjalaisia kato-, *v-* ja *h-*variantteja. Kuitenkin eteläisissä kylissä Yppärissä, Rajaniemessä ja Pirttikoskella tavataan usein myös *j:tä*. Erityisen selvä ero on *o-a*-sekvenssin tapauksessa, jossa Yppärin ja Pirttikosken sekä 1960- että 1990-luvun informanteilla on aina *j*. Sen sijaan Pyhäjoen pohjoispuolella sijaitsevassa Parhalahdessa *v*:llisiä tapauksia on noin kolmannes, ja samoin joen pohjoispuolella sijaitsevassa Liminkakylässä jo lähes koko edustus on joko kato tai *v*. (Tuikkala 1999: 51, 55, 63, 65, 72, 81.) Murreraja kulkee siis Pyhäjoen pitäjän halki ja asettuu rannikolla suorastaan Pyhäjokeen.

t:n astevaihtelun yhteydessä voi käsitellä myös tavunloppuisen klusiilin edustusta sanassa *latva*. Kettunen esittää kartassa 27, että läntisen *lalva*-asun pohjoisraja on Kalajoen ja Pyhäjoen välissä. Tästä pohjoiseen päin mentäessä Oulun seudun murteessa on *latva*. Kuivaniemen kohdalle hän on merkinnyt kummankin edustuksen. Tämä Kettusen rajanveto ei kuitenkaan pidä paikkaansa, vaan *lalva*-tyyppinen edustus on tunnettu vielä Oulun seudun murteessakin. Samoin siellä ovat tunnettuja muutkin *l*-reliktit, esimerkiksi *kalave*, *kolova*, *kellovvilijat*, *mälystin*. (Pääkkönen 1994: 191; vrt. Virtaranta 1958: 51.)

2. *lk-* ja *rk-*yhtymien heikon asteen vastineet on tyyppillinen itä- ja länsimurteiden ero. Lounaismurteissa yhtymien heikkoasteisina vastineina tavataan *lj*, *rj* ja labiaalivokaalin edellä *lv* ja *rv*, hämäläismurteissa puolestaan on *jalaat*, *märäät*, *haloot* -tyyppinen heikkoasteinen edustus. Etelä-Pohjanmaan murteiden edustus on muutoin sama kuin hämäläismurteiden, mutta *i:n* ja *e:n* edellä on *lj*, *rj*. Itämurteissa *k:n* heikkoasteinen edustus on näissä yhtymissä aina kato, esimerkiksi *märän*, *halon*. Läntisen astevaihtelutyyppin levikki on ilmeisesti aiemmin ollut nykyistä laajempi, ja idän ja lännen ero palautunee jo varhaiseen keskiaikaan. (Rapola 1969: 45–49; Paunonen 1987: 216–217, 226.) Kettusen kartastossa läntiset heikkoasteiset edustukset *lj*, *rj* (*nälkä* : *näljän*, *märkä* : *märjän*; kartat 53, 54) *e:n* ja *ä:n* edellä ja *o:n* edellä *lv* (*pelko* : *pelvon*; kartta 56) saavuttavat pohjoisrajansa Pattijoen etelärajalla. Suihkosenkin mukaan keskipohjalais-

murteiden länsiosissa Pohjanlahden rannikkopitäjissä on vallalla *lk*, *rk* : *lj*, *rj* -tyyppi ja *o:n* edellä *lk*, *rk* : *lv*, *rv*. Sisämaassa vuorostaan ovat käytössä itäiset kadolliset vastineet. (Suihkonen 1992: 83–84, 88–89.) Pohjoispohjalaisissa murteissa ehdottomana enemmistönä ovat jo itäiset kadolliset muodot tyyppiä *nälän*, *härän*, *kulen*, *kuren*, *pelon*. Läntisiä *j*:llisiä ja *v*:llisiä muotoja esiintyy reliktinomaisesti alueen läntisimmässä pitäjässä. (Pääkkönen 1971: 63–66, 68–71, 72–74.)

Olemme käyneet läpi Muoto-opin arkiston kokoelmista signumit 391, 392 ja 394 (*lk*- ja *rk*-yhtymien heikkoasteiset vastineet *ä:n*, *e:n* ja *o:n* edellä). Taulukossa 1 esitämmme näiden tapausten frekvenssijakauman Muoto-opin arkiston esimerkistöissä. *rk*-yhtymästä ei esiintynyt *o:n* etisiä tapauksia. Pitäjät on esitetty järjestyksessä pohjoisesta etelään.

Taulukko 1.

lk, *rk* -yhtymien heikkoasteisten vastineiden frekvenssit Muoto-opin arkiston kokoelmissa.

Pitäjä	lj, rj, lv	lØ, rØ	Yhteensä
Paavola	4	13	17
Raahe	18	10	28
Pattijoki	15	12	27
Saloinen	9	5	14
Pyhäjoki	17	7	24
Kalajoki	33	7	40
Yhteensä	96	54	150

Taulukosta ei voi hahmottaa mitään selvää murrerajaa. Tapaukset jakautuvat siten, että Paavolassa (Kyngäs 1997–1998) enemmistö tapauksista on pohjoispohjalaiseen ja itäiseen tapaan kadollisia, kuten sopii odottaakin, esimerkiksi *märällä*, *kärellä*, *halolla*, *ulos*. Läntiset ja keskipohjalaiset *j*- ja *v*-variantit kuitenkin ovat enemmistönä jo Raahesta etelään päin mentäessä. Kalajoella (Jussila 1969–1970) keskipohjalaiset *j*:lliset ja *v*:lliset variantit nousevat suhteellisesti selväksi enemmistöksi, esimerkiksi *karjeta* ('ka-raistua, koveta'), *peljätyksiä*, *seljälleni*, *jalavottelee*.

Tarkennusta saadaan Pyhäjoen osalta jälleen Tuikkalan pro gradu -työstä. Sen mukaan *j*:lliset muodot ovat enemmistönä Pyhäjoen kaikissa kylissä, mutta pohjoisissa kylissä on tapahtunut muutosta 1960-luvulta 1990-luvulle siten, että kadolliset variantit ovat yleistyneet. Eteläisemmissä kylissä eli Kirkonkylässä, Yppärissä ja Pirttikoskella taas *j*-variantit ovat lisänneet suosiotaan. *lk* : *lv* -vaihtelusta on vain kaksi esimerkkiä vanhassa aineistossa. (Tuikkala 1999: 44–48.) Vilmunen ei opinnäytteessään (2016) ole tarkastellut lainkaan *lk*- ja *rk*-yhtymien vaihtelua. Sen sijaan Harvalan pro gradusta saadaan tietoa Oulaisten murrekannasta. Sielläkin *j*:lliset ja kadolliset heikon asteen vastineet vaihtelevat suunnilleen tasasuuruisesti, joskin kylien välisiä ja leksikaalisia eroja on. (Harvala 1993: 28–32.) Tulos tarkentaa Kettusen kartaston tietoja, joiden mukaan Oulainen on kokonaan kadollisen *nälän*-tyypin aluetta (1940: kartta 53).

Jos tulosta tarkastellaan vielä leksikaalisesti, käy ilmi, että *e:n* edellä Kalajoen kato-paukset rajoittuvat Muoto-opin arkiston kokoelmissa (Jussila 1969–1970) *jälki*-sanan

johdoksiin (*jällemäs* 'taammas', *jäljestähän* 'jäljestämään'), *kerjetä*-verbin muotoihin (*kerettiin*) sekä *a*-vartaloisten verbien passiivimuotoihin, joissa heikko aste joutuu *e:n* etiseen asemaan vain siksi, että vartalon *a* aina muuttuu *e:ksi* passiivin tunnuksen edellä (*alettiin, puretaan*). Myös Suihkonen mainitsee, että juuri näissä tapauksissa katoedustus ylittää Kalajoen murteeseen (1992: 84–87; ks. myös Myllylahti 1982: 35–36). Pyhäjoelta (Jutila 1979–1980) sen sijaan tavataan jo kerran *kuletettiin*, Saloisista (1973) *polettiin*, Pattijoelta (Laitinen 1973) esimerkiksi *särettiin* ja Paavolasta (Kyngäs 1997–1998) esimerkiksi *tareta, olet, märempanä*. Tarkempi leksikaalinen analyysi siis osoittaa, että Kalajoen pohjoisraja on sittenkin jonkinasteinen murreraja myös *lk-* ja *rk-*yhtymien astevaihtelun osalta.

3. Kettusen (1940) kartan 37 mukaan *jakaa*-verbin heikkoasteiset *j:*lliset muodot tyyppiä *jajan* on murrepiirre, jonka levikki myös sattuu nyt tarkasteltavalle alueelle. Se on merkitty Kalajoen ja Lestijoen murteen piirteeksi siten, että pohjoisraja on Kalajoen ja Pyhäjoen välissä. Pyhäjokilaaksosta piirre puuttuu, mutta Oulun seudun murteissa sitä taas tavataan kapealla kaistaleella, joka ulottuu Rantsilasta Haukiputaalle. (Ks. myös Suihkonen 1992: 47.) Pääkkösen (1971: 41–42) aineistossa *jajan*-tyypistä on kuitenkin vain kolme mainintaa, joten tyyppi on Kettusen ajoista ollut nopeasti väistyvä, tai sitten Kettusen tiedot ovat epätarkkoja. Tästä piirteestä ei saa tietoja Muotoopin arkiston kokoelmista, koska *jakaa*-verbistä ei ole esimerkkejä signumissa 315 (*k:n* astevaihtelu vokaaliympäristössä *a-a*). Ainut tapaus on Kalajoen odotuksenmukainen *j:*llinen tapaus: *ei se maitaaj jakak kyllä* (Jussila 1969–1970). Tässä siteeratuissa opinäytteissä ei ole mainintoja *jakaa*-verbin heikkoasteisista tapauksista, joten murrerajan kommentointi jää tässä Kettusen, Suihkosen ja Pääkkösen varaan.

4. Vanha yksikön 3. persoonan päätte *-pi* on levikiltään itämurteinen. Se on Oulun seudun murteessa Pääkkösen mukaan ”usein” säilynyt pääpainollisen tavun jälkeen, esimerkiksi *käypi, puipi, saapi*. Sivupainollisen tavun jälkeen päätte on ”säännöllisemmin” säilynyt. Lisäksi esiintyy analogisia tapauksia, joissa *pi*-päätte esiintyy painottoman tavun jäljessä, esim. *poimiipi, loppuupi, vippaapi*. Näissä muodoissa on pleonastinen 3. persoonan päätte: pitkä vokaali ja *pi*-päätte. (Pääkkönen 1971: 189–190; Mantila & Pääkkönen 2010: 122.)

Olemme käyneet läpi signumien 700 (persoonapäätteet) ja 701 (indikatiivin preesens) aineiston kaikkien edellä mainittujen pitäjänkokoelmien osalta. Paavolan kokoelmassa (Kyngäs 1994) enemmistö esimerkeistä on pääpainollisen tavun jäljessä ilman *pi*-päätettä, mutta *pi*-päätteellisiä muotoja on mainittu rinnalla, esimerkiksi *lyö, voi; käypi, tuopi*. Yleisyysuhteita ei ole kommentoitu, mutta *pi*-päätteelliset tapaukset ovat kokoelman esimerkeissä selvänä vähemmistönä. Useampitavuisissa vartaloissa pitkävokaalinen persoonapäätte on vallalla, ja vain kaksi esimerkkiä sisältää *pi*-päätteen, esimerkiksi *assuu, puhhuu, jaksaa, rakkoilee; muistaapi, tuntuupi*.

Pattijoen, Siikajoen ja Raahen kokoelmasta signumit 700 ja 701 puuttuvat, mutta Saloisten kokoelmassa (Jussila 1973) ainesta on runsaasti. Signumissa 701 on peräti 85 kolmannen persoonan muotoa. Pääpainollisen tavun jälkeisistä tapauksista kokoelmassa on yhdeksän esimerkkiä, ja niistä viisi sisältää *pi*-päätteen. Useampitavuisia

tapauksia on 56, joista *pi*-päänteellisiä on 29 ja pitkävokaalisia 47, esim. *munniipi*, *purkaapi*, *tappaapi*, *kaataapi*, *likkaupi* (‘likaantuu’), *vetäyyypi* (‘vetäytyy’), *emannoipi*, *posuvaapi* (‘polskii’); *tullee*, *taitaa*, *pölisee*, *pehemenee*. *pi*-päänte kuuluu siis Muoto-opin arkiston kokoelmien perusteella vankasti Saloisten murrekantaan.

Pyhäjoella kuva kuitenkin muuttuu. Pyhäjoen kokoelmassa (Salmela 1993–1994, signumi 700) on maininta, että yksikön 3. persoonassa on ”joskus pääte *pi*”. Esimerkit ovat *käypi*, *saapi* ja *muistaapi*. Signumissa 701 on 64 esimerkkiä 3. persoonan muodoista (joista osa tietysti samoja kuin signumissa 700), ja niistä vain viisi on *pi*-päänteellisiä: *saapi*, *lyöpi*, *jaksaapi*, *muistaapi* ja *vierastaapi*. Ehdottomasti vallitseva tyyppi on pitkävokaalinen päänte, esimerkiksi *ellää*, *pittää*, *kävelee* ja *hyvettyy* (‘maustuu paremmaksi’). Vaikka *pi*-päänte alkaa siis väistyä Pyhäjoen kohdalla, kuitenkin sitä etelämpänäkin Kalajoen kokoelmassa on vielä muutamia esimerkkejä. Signumissa 701 (Jussila 1969–1970) on seuraava maininta: ”Kalajoen pohjoisosissa (Vasankari ja Metsäkylä) voi harv. kuulla yks. 3. persoonassa päätteen *-pi*. Kielenoppaiden muistaman mukaan päänte on heidän nuoruudessaan ollut yleisempi kuin nykyään.” Esimerkkejä on kuusi: *käypi*, *lyöpi*, *näkkyypi*, *panneepi*, *tyveneepi* ja *paskantaapi*.

Muoto-opin arkiston kokoelmien tiedot vastaavat pitkälti Kettusen antamaa kuvaa. Kettusen mukaan *juopi*, *syöpi* -tyyppinen edustus on käytössä vielä Saloisissa ja osin Pyhäjoella ja vasta Kalajoen puolella tulevat vastaan pelkästään pitkävokaaliset persoonapäätteet (1940: kartta 4).

5. Abessiivin päänte on yksinäis-*t*-llinen valtaosassa murteitamme. Yleiskieleen pääntynyt geminaatallinen *ttA*-päänte on tunnettu kaakkoismurteiden itäkannakselaisissa murteissa sekä pohjoispohjalaisissa ja peräpohjalaisissa murteissa. (Kettunen 1940: kartta 36.) Tämä piirre on tämän artikkelin kysymyksenasettelun ja päämäärien kannalta erittäin olennainen, sillä sen on ajateltu kertovan Pohjois-Pohjanmaan muinaisista karjalaisista kontakteista. Pääkkösen mukaan *ttA*-variantti on aikoinaan yleistynyt Pähkinäsaaren rauhan rajan itäpuolisiin karjalaismurteisiin ja näiden perua se on Pohjois-Pohjanmaalla ja Peräpohjolassa eli Novgorodin puolelle jääneillä alueilla. (1994: 295–296; ks. myös Paunonen 1987: 228–229.) Kettunen on piirtänyt kartastossaan yksinäis-*t*-llisen ja geminaatta-*t*-llisen abessiivin rajan Pattijoien ja Saloisten väliin siten, että Saloisissa on jo yksinäis-*t*-llinen päänte (1940: kartta 36).

Muoto-opin arkiston kokoelmissa abessiivista ei ole kovin paljon esimerkkejä; onhan sija arkipuheessa harvafrekvenssinen. Abessiivin signumi (621) myös puuttuu kokonaan esimerkiksi Paavolan kokoelmasta. Pattijoelta (Nurminen 1973) on kuitenkin yksi geminaatallinen esimerkki (*näki lukial lasseetta*). Saloisista (Jussila 1973) on neljä mainintaa, jotka kaikki ovat myös geminaatallisia (esim. *talavi ku oltiin ennem melekein tuoreetta kalatta*). Pyhäjoelta (Jutila 1979) on peräti 13 mainintaa, ja nekin ovat vielä *ttA*-tyyppiä yhtä poikkeusta lukuun ottamatta, esimerkiksi *iliman kivutta*, *ilimaj Jaakotta*; *iliman koirata*. Vasta Kalajoen (Jussila 1969–1970) kuusi mainintaa ovat kaikki yksinäis-*t*-llisiä, esimerkiksi *ilimam minuta*. Kettusen rajanveto ei siis näytä Muoto-opin kokoelmien perusteella pitävän paikkaansa, vaan pohjoispohjalainen ja karjalainen *ttA*-abessiivi alkaa horjua vasta Pyhäjoella, ja kokonaan edustus vaihtuu Kalajoella.

6. Kettunen on piirtänyt 3. persoonan possessiivisuffiksien $-nsA^x$ ja $-sA^x$ isoglossin täsmälleen pohjoispohjalaisten murteiden etelärajaan eli Pattijoen ja Vihannin etelärajalta siten, että levikiltään itäinen $-sA^x$ jää Pohjois-Pohjanmaan puolelle ja $-nsA^x$ vastaavasti keskipohjalaisten murteiden puolelle (kartta 119). Muoto-opin arkiston aineistojen valossa ei tähän rajaan saa juurikaan tarkennusta, koska 3. persoonan possessiivisuffiksin signumi 634 puuttuu Paavolan, Raahen ja Siikajoen kokoelmista. Kalajoen kokoelmassa $-nsA^x$ on enimmäkseen edustettuna, mutta siinä on maininta, että suffiksi $-sA^x$ esiintyy ”joskus”. (Jussila 1969–1970.) Esimerkkejä tästä tyyppistä on yhdeksän. Muissa kokoelmissa ei ole mainintoja suffiksien yleisyyssuhteista, mutta sA^x -esimerkkien osuus on Pyhäjoella (Jutila 1979, 1982; Salmela 1993–1994) noin kolmannes (10/33) (*mukkaasa; konstinsa*) ja Saloisissa (Jussila, Länsimäki, Nuolijärvi, Nurminen 1973) jo noin kaksi kolmannesta (20/29) (*isäsäkki, lastesak kansa; ihtensä, vyölinäänsä* ’esi-liinaansa’), eli pohjoiseen mentäessä itäisen sA^x -variantin osuus kasvaa. Oulun seudun murteessa sA^x -suffiksi on joka tapauksessa vallitseva – joskaan ei aivan yksinomainen – Oulujoen muoto-opin kokoelman mukaan, esimerkiksi *ruokasa ja appeesa, nimesät tiesi, saapasa* ’saavansa’ (Mäki vuoti 1987; Salmela 1995). Pyhäjoen osuus rajapitäjänä tulee kuitenkin tässäkin esiin, vaikka kuva ei olekaan yhtä selvä kuin edellä esitettyjen piirteiden valossa.

7. Tässä tarkasteltavan rajan kannalta hyvin selkeä idän ja lännen ero on yksikön 2. persoonan imperatiivin kielto muoto *älä* ~ *elä*, joista jälkimmäinen on itäinen. Kettunen (1940: kartta 141) merkitsee näiden varianttien isoglossien kulkevan jälleen Pattijoen ja Vihannin etelärajaa pitkin siten, että *älä*-alue jää rajan eteläpuolelle ja *elä*-alue sen pohjoispuolelle. Tämä rajanveto ei kuitenkaan näyttäisi pitävän paikkaansa. Mantilan ja Pääkkösen mukaan *älä* on laajasti käytössä myös Oulun seudun murteessa, ja Pattijoen muoto-opin kokoelmassakin on aina *älä*. Pohjoisempaan *älä* ja *elä* vaihtelevat, mutta ainoastaan Muhoksella ja Utajärvellä *elä* on yksinomainen. (Mantila & Pääkkönen 2010: 37–38.)

8. Kettusen puheena olevalle rajalle merkitsemistä murrepiirteistä erikoisin on *ts*-yhtymän vastine, koska siinä murrepiirteiden levikki on päinvastainen kuin edellä käsitellyissä tapauksissa: läntinen *tt* on käytössä Oulun seudun murteessa ja levikiltään itäinen *ht*-vastine on puolestaan keskipohjalaismurteissa (Kettunen 1940: kartta 8). Tuntuu erikoiselta ajatella, että juuri tässä piirteessä savolainen ekspansio olisi muuttanut keskipohjalaisen järjestelmän, kun kaikissa muissa itää ja länttä erottavissa piirteissä läntisyys olisi jäänyt vallalle. Asialle voi nähdäksemme olla vain yksi selitys: keskipohjalainen *ht* on kehittynyt omia aikojaan suoraan * $\theta\theta$:stä (vrt. Rapola 1966: 192). Myös Terho Itkonen on arvellut, että * $\theta\theta$ -edustus on säilynyt Keski-Pohjanmaalla varsin myöhään. Rinnalla olisi säilynyt myös * δ , jolloin spirantit olisivat tukeneet toistensa säilymistä. (Itkonen 1980: 24.)

Keski-Pohjanmaalla on myös toinen *ts*-yhtymän vastine, jonka ei voine ajatella olevan savolaislähtöinen vaan omapohjaista kehitystä, eli Vetelinjoen murteen *ss* : *ss*. Rapolan (1966: 194) mukaan tämä edustus on syntynyt ruotsin kontaktin seurauksena siten, että ruotsinkieliset ovat substituoineet omalle kielelleen vieraan * $\theta\theta$:n *ss*:llä.

Ehkä vastaavaa substituutiota voidaan ajatella tapahtuneen myös *ht:n* tapauksessa. Tällaisen teorian koko *ts-yhtymän* murrevarianttien historiallisesta kehityksestä on esittänyt Ulla Palomäki. Hänen mukaansa tosin koko spiranttivaihetta *ʃ9 ei tarvitsisi olettaa kaikissa murteissa lainkaan. Myöhäiskantasuomalaiseksi oletetusta *ts-* tai *tts-*edustuksesta olisi ruotsin kielen aiheuttamien kontaktilähtöisten substituutiomuutosten kautta päädytty suoraan nykyedustuksiin. Keskipohjalaisen *ht:n* hänkin kuitenkin selittää savolaislähtöiseksi. (Palomäki 1998: 73, 225–239, 334.) Menemättä tässä pitemmälle *ts-yhtymän* monimutkaiseen historiaan voi vain todeta, että keskipohjalainen *ht : ht* -edustus tarvitsee vielä lisäselvitystä.

Tässä tarkasteltavan murrerajan kannalta mielenkiintoinen seikka on *tt : tt* ja *ht : ht* -edustuksen raja. Kuten edellä on jo tullut esiin, Pääkkönen on äännehistoriaansa käyttänyt tätä piirrettä määritellessään Oulun seudun murteen etelärajaa (1971: 17–19; samoin Mantila & Pääkkönen 2010: 16–17). Varhemmin *ts-yhtymän* vastineiden edustus on Raahan ja Pyhäjoen seudulla ollut kuitenkin vaihteleva. Wennola on 1896 ilmestyneessä teoksessaan maininnut, että säännöllisemmin *ht* tavataan *ts-yhtymän* vastineena vasta Pyhäjoen kirkonkylästä etelään mentäessä sekä Pyhäjoen laaksoa itään päin siirryttäessä (mts. 3–4). Näin diakronisesti tarkasteltuna tämänkin piirteen edustuksen kohdalla raja on Pyhäjoki.

Tähän mennessä olemme käsitelleet kaikki ne äänne- ja muoto-opilliset piirteet, joiden isoglossit Kettunen on merkinnyt keski- ja pohjoispohjalaisten murteiden rajalle tai sen välittömään tuntumaan. On kuitenkin syytä ottaa tarkasteluun vielä yksi äänne-seikka, joka yleensä on murteissamme levikiltään läntinen ja jonka keskipohjalaisen esiintymisen raja sattuu puheena olevalle vyöhykkeelle. Se on jälkitavujen vokaalien välinen *h*. Kettusen kartastossa sen raja on piirretty Lestijoen ja Kalajoen–Pyhäjoen murteen rajalle (1940: kartat 107–110) siten, että Kalajoen–Pyhäjoen alue on kokonaan *h:ton*. Tämä rajanveto on jo aiemmassa tutkimuksessa todettu virheelliseksi.

Jälkitavujen vokaalien välisen *h:n* absoluuttisen esiintymisen pohjoisraja on Pyhäjoella. Äännepiirre on vielä yleinen Kalajoen vanhassa murteessa, ja Pyhäjoeltakin on Muoto-opin arkiston kokoelmissa muutamia tapauksia, esimerkiksi *pallaahan*, *latohon* (Myllylahti 1982: 106–109; Mantila 1992: 10; MA:n Pyhäjoen kokoelma [Jutila 1982]). Tästä raja kaartaa kaakkoon siten, että Merijärvellä, Alavieskassa ja Sievissä esiintyy jonkin verran *h-*edustusta katomuotojen rinnalla (Jutila 1978: 100; Myllylahti 1982: 108–109; Hautala 1988: 110; Mantila 1992: 10–11, 15). Jälkitavujen *h* lienee kuitenkin esiintynyt pohjoispohjalaisissakin murteissa Ljungo Tuomaanpojan lain-suomennosten kieliasun perusteella (esim. *tarphexi*, *catheen*) vielä 1600-luvulla (Mantila 1992: 11). Jälkitavujen *h:n* katoaminen pohjoispohjalaisista murteista kertoo kuitenkin itäisen vaikutuksen suuremmasta osuudesta. Mielenkiintoista jälleen on, että *h:n* absoluuttisen esiintymisen raja osuu Pyhäjoelle. Sieltä se jatkuu kaakkoon suunnilleen samaa linjaa, johon Julku on vetänyt Pähkinäsaarten rauhan rajan (vrt. Julkun 1987 karttoja s. 144, 147 Mantilan 1992 karttaan s. 15).

Käsiteltyjen äänne- ja muotopiirteiden lisäksi Kettusen murrekartastossa on kuvattu vielä kahteen sanastoseikkaan liittyvää äänteellistä eroa. Varianttien *ahvento* ja *avento* (1940: kartta 161) sekä *niittu* ja *niitty* (kartta 170) raja on jälleen piirretty puheena ole-

valle rajalle siten, että ensin mainitut ovat keskipohjalaisia asuja ja jäljempänä mainitut pohjoispohjalaisia. *Suomen murteiden sanakirjan* mukaan *ahvento*-asun osalta rajanveto pitääkin paikkansa. Äänneasu on tunnettu lounaismurteiden pohjoisryhmässä ja keskipohjalaismurteissa Pattijokea myöten. (SMS s.v. *avanto*.) Oulun seudun murteessa on *avento* (Mantila & Pääkkönen 2010: 118–119). Läntinen etuvokaalinen *niittu* sen sijaan on tunnettu vielä Oulun seudun murteessakin, vaikka *y*-llinen variantti onkin yleisempi (mts. 117–118; ks. myös Räisänen 1972: 62). Tältä osin Kettusen kartasto ei siis ole tarkka. Sanaston levikkiä tarkastelemalla tutkimamme aihe saisi lisävalaistusta, mutta tässä olemme tarkastelleet vain Kettusen kartastossa kuvattuja piirteitä.

Tekemämme analyysin perusteella käy ilmi, että Kettusen kartastossa esiteltyjen keskipohjalaisia ja pohjoispohjalaisia eli oulunseutulaisia murteita erottavien kahdeksan äänne- ja muotopiirteiden raja kulkee etelämpänä kuin mihin Kettunen on rajan piirtänyt. Analysoiduista piirteistä lisäksi kieltoverbin imperatiivimuodon *elä* ~ *älä*-vaihtelun raja on ilmeisen virheellinen, sillä *älä*-asu on yleinen myös Oulun seudun murteessa. Murreraja asettuu tässä esitetyn analyysin perusteella vasta Pyhäjoelle tai Kalajoen ja Pyhäjoen rajalle. Myös Jussila (1977: 81–83) on havainnut useiden tässä käsiteltyjen piirteiden pohjois- ja keskipohjalaisen edustuksen rajan olevan Pyhäjoella. Keskipohjalaisten murteiden rajan hän kuitenkin mainitsee kulkevan vasta Saloisten pohjoisrajalla. *Suomen murteiden sanakirjassa* Kalajoen ja Pyhäjoen rajalle on piirretty ”alueen osan raja”, ja ”alueen raja” on piirretty Kettusen mukaisesti Pattijoen ja Vihannin etelärajalle (SMS, liitekartta). Tässä esitetyn perusteella murrerajojen suhteiden pitäisi olla mieluumminkin päinvastaiset.

Aivan liian pohjoiseksi pitää tulkita Pääkkösen (1971) ja Mantilan ja Pääkkösen (2010) rajanveto, joka sijoittuu Siikajoen ja Paavolan etelärajalle ja joka perustuu *ts*-yhtymän edustukseen. Analyysissa on käynyt myös ilmi, ettei *ts*-yhtymän edustus ole pätevä piirre murrerajan määrittelyn näkökulmasta, kuten jo myös Wiik (2004: 168) on dialektometrisessä tutkimuksessaan todennut. Edelleen se Pääkkösen luonnehdinta (1971: 19), että keskipohjalaismurteet olisivat jotenkin erityisesti ”savonvoittoisia”, ei pidä paikkaansa. Tässä esitetyn perusteella Oulun seudun murteet eli pohjoispohjalaiset murteet ovat enemmän itäisiä ja keskipohjalaiset puolestaan ovat säilyttäneet selvemmin vanhan läntisen komponenttinsa. Palaamme seuraavaksi alussa esitettyyn kysymykseen, voiko tämän murreanalyysin perusteella sanoa jotain muinaisista valtarajoista. Tähän vastataksemme on syytä tutustua esitettyihin teorioihin rajalinjan kulusta.

3 Murreraja kohtaa vanhan valtarajan

Yksi syy Pähkinäsaaren rauhan rajalinjan epäselvyyteen on epäilemättä ollut se, että rauhanteon alkuperäiset asiakirjat eivät ole säilyneet vaan kaikki nykyisin tunnetut versiot siitä ovat nuorempia, 1400-, 1500- ja 1600-luvulla laadittuja jäljennöksiä (Jaakkola 1925: 113–121). Niiden perusteella Pähkinäsaaren rauhan rajan kulku on kuitenkin pystytty paikantamaan eteläosiltaan melko yksiselitteisesti aina Savon eteläosissa sijaitsevaan Pihlajaveden Särkilahteen asti. Suurimman kiistan kohteena ovat olleet siitä pohjoiseen sijoittuvat kuusi viimeistä rajapistettä. Seuraavassa asetelmassa on lueteltu

rajakirjan latinalaisen, ruotsalaisen ja venäläisen version mukaiset luettelot viimeisistä rajapisteistä Julkun (1987: 102) mukaan.

Asetelma 1.

Pähkinäsaaren rauhan rajan viimeiset rajapisteet rauhansopimuksen eri versioiden mukaan.

Latinalainen	Ruotsalainen	Venäläinen
<i>de Særkilaxi in Samusalom</i>	<i>aff Sær(i)lax i Samusælæ</i>	<i>ottole Samosalò</i>
<i>de Samusala i Sithi</i>	<i>aff Samusælæ i Sithi</i>	<i>ottole Žiti</i>
<i>deinde in Carelacoski</i>	<i>tædhan i Kærelekuski</i>	<i>ottole Korelomkoški</i>
<i>deinde in Kolumakoski</i>	<i>sedhan i Kolomakuski</i>	<i>ottole Kolemakoški</i>
<i>deinde in Pathajoki</i>	<i>sedan i Pætejoki</i>	<i>ottole Patsojeki</i>
<i>deinde in Helsingh haff</i>	<i>tædhan oc nor i haffuit</i>	<i>ottole Kajano more</i>

Erikieliset luettelot poikkeavat jonkin verran toisistaan, mitä on selitetty sillä, että ne olisivat hieman eriaikaisia. Jaakkolan (1925: 155) mukaan latinalainen ja ruotsalainen luettelo olisivat luonnoksia, jotka ruotsalaiset laativat neuvotteluja varten. Ruotsalaisten tietämys rajapaikoista näyttää olleen parempi juuri Siittiin asti, minkä jälkeen rajapisteiden väli harvenee. Raja päättyi Perämereen, mihin viittaavat sekä latinalaisen version ”Helsinginmeri” että venäläisten ”Kainuunmeri”. Ruotsalaisessa versiossa puhutaan vain pohjoisessa olevasta merestä. (Julku 1987: 102, 127.)

Kiistanalaisista rajapisteistä ensimmäinen on *Samusalò*. Täsmälleen tämän nimistä paikkaa ei enää löydy nykyisestä paikannimistöstä, mutta viimeksi Vilkkuna (1960: 411–412) ja Julku (1987: 112–116) ovat varsin hyvin perustein yhdistäneet sen Savonlinnan (Olavinlinnan) länsipuolella olevaan Talvisaloon, jonka nimi on ilmeisesti ollut aiemmin Sääminginsalo. Rauhankirjassa lieneekin tavoiteltu muotoa *Säämäsalò* (Pirinen 1988: 303). Samusalon nimen alkuosan merkityksestä on kiistelty, mutta uskottavimmalta vaikuttaa Alpo Räisäsen (2003: 130–131) esittämä selitys, jonka mukaan se perustuisi kantasaamen sanaan *sāmē* ’saamelainen’. Sääminginsalo sijaitsee keskellä Pihlajaveden ja Haapaveden välistä vesireittiä, jota käyttävien oli väistämättä kuljettava saaren ohitse. Saari sijaitsi luultavasti myös maa- ja vesiyhteyksien risteyskohdassa.

Seuraava rajapaikka, *Siitti*, on todennäköisesti sijainnut Haukiveden pohjoispäässä, nykyisen Varkauden eteläpuolella olevalla Siitinselällä. Rajapaikkana se muistuttaa hyvin paljon edellistä, sillä Siitinselkä on kahden laajan vesistön, Haukiveden ja Unnukan, välinen kaventuma, jossa vesi- ja maareitit risteävät. Nimeen sisältynee saamelaisperäinen sana *sijte* ’lapinkylä’. (Vilkkuna 1960: 414; Julku 1987: 115; SPK s. 412.)

Rauhankirjassa mainitun Karjalankosken sijaintia ei ole pystytty kiistattomasti osoittamaan. Nykyisin tunnettu Nilsiä Karjalankoski sijainnee liian pohjoisessa. Näyttääkin siltä, että rajaluetteloissa mainitun Karjalankosken nimi on vuosisatojen varrella vaihtunut eikä sitä löydy enää nykyisestä paikannimistöstä. Julku on pitänyt todennäköisimpinä vaihtoehtona koskelle Leppävirralla Osmajärven ja Sorsaveden välillä olevaa Sorsakoskea. Kauko Pirinen taas pitää parhaana ehdokkaana Leppävirralla Sorsaveden ja Kuvansin välissä sijaitsevaa Kilpikoskea. Kolmas mahdollisuus on Niini-

veden ja Konneveden vesistöjen välinen Kerkonkoski Rautalammilla. (Pirinen 1988: 299; Julku 1987: 146–149.) Asiakirjatodisteiden puuttuessa mitään näistä ei voida varmuudella osoittaa rajakirjassa mainituksi Karjalankoskeksi.

Seuraava rajapaikka on pystytty uskottavasti paikantamaan. Julku on sijoittanut rajakirjassa mainitun *Kolumakosken* Keiteleeseen ja Kolimajärven välisen virran ylimmäiseen koskeen, jonka nimi on nykyisin Myllykoski. Kosken vanha nimi on mainittu jo 1850-luvulla kerätyssä paikannimiaineistossa. Vielä vakuuttavampi tieto löytyy 1700-luvulla laadittujen isojakokarttojen karttaselityksistä, joissa kyseisen kosken kohdalla mainittu rajapiste on nimeltä *Kolimakoskenniska*. (Julku 1987: 138–140.)

Eniten päänvaivaa Pähkinäsaaren rauhan rajapisteistä on aiheuttanut toiseksi viimeinen eli *Pathajoki*, *Pætejoki*, *Patsojeki* (Julku 1987: 102). Rajakirjan ruotsalaisen version *Petäjoelle* ei löydy täsmällistä vastinetta alueen olemassa olevasta nimistöä. Vilkuna ja Julku ovat tulkinneet sen viittaavan pieneen Petäjäisojaan, joka laskee mereen Pyhäjokisuun eteläpuolella. He esittävät, että Petäjäisoja olisi ollut jopa Pyhäjoen vanha lasku-uoma, mutta alueen maastonmuodot eivät anna tukea tälle näkemykselle. (Vilkuna 1960: 424–429; Julku 1987: 134.) Kielitieteellisesti Vilkun ja Julkun tulkinta on sikäli ongelmallinen, että joen venäläisen kirjotusosan konsonantistoa *ts* ei oikein helposti voi ymmärtää *t:n* ortografiseksi tulkinnaiksi. Lisäksi pitää ihmetellä, miksei Petäjäisojan nimessä oleva johdin *jäinen* : *jäis* olisi lainkaan tullut mukaan kirjoitusasuun. Patsojeki viittaisi paremminkin ääntämykseen **Patsijoki* tai **Paθθijoki*, joka puolestaan sopii *Pattijoien* varhemmaksi äänneasuksi. (*ts*-yhtymän historiasta ja ortografiasta ks. Rapola 1965: 89–91, 180–182; vrt. edellä *ts*-yhtymän edustuksen käsitteelyyn.)

Yksi mahdollisuus on palata takaisin historiantutkijoiden jo 1800-luvulla esittämään tulkintaan, jonka mukaan nykyisen Pyhäjoen nimi olisikin aiemmin ollut Petä(jä)joki. Tästä onkin muutamia viitteitä vanhoissa asiakirjoissa. Eräässä vuonna 1595 kirjoitetussa kirjeessä viitataan Pyhäjoen pitäjään nimellä *Peteiocki Socken*. Vuonna 1633 käytetään Pyhäjoen rannalla olevasta Petäjäskosken kylästä nimitystä *Pätäjoki by*. (Koskinen 1876: 76; Vilku 1960: 427; Julku 1987: 133–134.) Kyse saattaa kummassakin tapauksessa olla vain kirjurin tekemästä virheestä, tai sitten ne ovat viimeiset merkinnät jo häviämässä olleesta Pyhäjoen vanhemmasta nimestä.

Lisää tukea Pyhäjoen nimenvaihdokselle saadaan ehkä vuonna 1374 laaditusta kirjeestä, jossa Bo Joninpoika Grip selostaa Uppsalan arkkipiispalle rajasuhteita Uppsalan arkkhiippakunnan ja Turun hiippakunnan välillä. Gripin mukaan Kemi, Iijoki, Oulujoki, Siikajoki ja *Pataioki* kuuluivat Turun hiippakuntaan. (FMU 822; Julku 1987: 132.) Samana vuonna vastaava todistus saatiin myös Satakunnan asukkailta. Heidän laatimassaan luettelossa eteläisin joki on nimeltään *Patsjoki* (FMU 826; Julku 1987: 133). Voi olla, että viimeisellä mainitulla joella on molemmissa tapauksissa tarkoitettu nykyistä Pyhäjokea. Toisin kuin Pattijoella, Pyhäjoella on todistettavasti ollut Turun piipan kalastusoikeus (REA 706; Julku 1987: 133).

Pyhäjoen puolesta puhuu myös se, että venäläiset pitivät sitä rajajokenaan vielä vuonna 1490, jolloin he vaativat itselleen kaikki lohijoet Kemijoesta etelään aina Salon pitäjässä sijaitsevaan Pyhäjokeen (*Pöheioki*) asti. Joen pohjoispuolella sijaitsi Hanhikivi (*Hanakiffwi*), jota venäläiset pitivät rajakivenään (FMU 4286). Huomionarvoista

on, että vasta tässä asiakirjassa on ensimmäinen kirjallinen maininta Pyhäjoesta. Muut Pohjois-Pohjanmaan suuret joet mainitaan jo toistasataa vuotta aiemmin. Herääkin epäily, saiko Pyhäjoki nykyisen nimensä vasta 1400-luvulla. Kyse saattoi olla tietoisesta hämähäyksestä ja rauhansopimuksen väärintulkinnasta, jolla raja haluttiin siirtää Pyhäjoesta Pattijokeen. Tällöin rajan päätepiste siirtyi pohjoisemmaksi ja yksi liikenteellisesti tärkeä vesistöreitti tuli kokonaan ruotsalaisten haltuun. Kirjallisten tietojen puuttuessa tämä on kuitenkin pelkkää spekulatiota.²

Koska asiakirjatiedoista ei saada kiistattomia todisteita rajan päätepuolesta, täytyy näkökulmaa laajentaa. Keskeinen kysymys on, miksi Pähkinäsaaren rauhan rajapisteet sijoitettiin juuri edellä mainittuihin paikkoihin. Paikkoja ei varmasti valittu sattumalta, vaan niiden täytyi olla tavalla tai toisella merkittäviä ja kaikkien osapuolten ennestään tuntemia. Erään todennäköisen vaihtoehdon on kiteyttänyt Ragnar Rosén: ”[Pähkinäsaaren rauhan] rajapaikoiksi vahvistetut kohdat ensi sijassa, ehkäpä suorastaan yksinomaan ovat erikoisen tärkeitä liikennepaikkoja ja varsinkin sellaisia yleisesti tunnettuja risteyskohtia, joissa eri tahoilta tulevat reitit kulkevat toistensa poikki” (Rosén 1949: 168). Myös Vilkuna perustelee omaa rajalinjaustaan sillä, että se noudatti karjalaisten (mahdollisesti) käyttämää, lähes yhtenäistä vesireittiä Laatokalta Perämeren rannikolle. Savon ja Keski-Suomen vesistöistä Pyhäjärveen ja Pyhäjokeen päättyvä reitti oli hänen mukaansa helppokulkuisin ja jopa ainoa mahdollinen Laatokalta Perämerelle kuljettaessa. Pohjoisempi ja myöhemmin käytössä ollut reitti Oulujärvelle ja edelleen Oulujokea pitkin rannikolle oli sitä vaikeakulkuisempi. (Vilkuna 1960: 408, 417–418.)

Vilkuna esittää karjalaisten venereitin päättyneen loppuosaltaan Nilakan ja Piela-veden kautta Koivujärveen ja siitä lyhyen maataipaleen kautta Pyhäjärveen. Varsinainen rajalinja olisi hänen mukaansa kulkenut venereitin länsipuolella, millä haluttiin turvata karjalaisten vapaa kulku rannikolle. (Vilkuna 1960: 429–431; ks. myös Julku 1987: 146.) Todennäköisempää kuitenkin on, että vesireitti on kulkenut täsmälleen samaa reittiä kuin rajalinja, eli loppuosaltaan se olisi kulkenut Keiteleeseen kautta Kolimajärveen ja sieltä Pyhäjärveen. Vielä Jakob Steniuksen vuonna 1760 piirtämässä vesistökartassa on merkitty yhtenäinen venetie kulkeväksi Kolimajärven, Saarijärven, Elämäjärven ja Pieninginjärvien kautta Pyhäjärveen. Vilkunan esittämää Koivujärven reittiä ei ole karttaan merkitty. (Jakob Steniuksen vesistökartta 1760.)

Novgorodin taholta rajalinja perustui siis karjalaisten vakiintuneisiin kulku-yhteyksiin, mutta mihin perustuivat läntisen osapuolen vaatimukset rajan sijoittamisesta juuri tälle linjalle? Pyhäjoen latvaosat sijaitsevat vielä nykyisinkin monen maakunnan rajalla. Idässä jokilaakso vastaa Pohjois-Savoon ja etelässä Keski-Suomeen. Keskiajalla Pyhäjoki sai alkunsa historiallisen Savon ja Hämeen maakunnan rajalta. Hämeen maakunnan ulottuminen näin kauas pohjoiseen perustui hämäläisten eräomistuksiin, joista on säilynyt yksityiskohtainen luettelo vuodelta 1552. Sen mukaan

2. Mikäli Pyhäjoen nimi kuitenkin olisi muuttunut tai muutettu keskiajalla, voidaan asiakirjamerkintöjen perusteella esittää, että joen lasku-uomaa olisi nimetty sen eteläpuolella, länsisuomalaisten vaikutuspiirissä, *Paθθijjoeksi* ja pohjoispuolella karjalaisittain *Pattšijjoeksi*. Tämä voisi selittää eroavaisuudet rauhansopimuksen eri kirjoitusasuissa. Nimen lähtökohtana voisi olla alkujaan saamenkielinen paikannimi (vrt. Inarinjärven laskujoki Paatsjoki < koltansaamen *Paaččjokk*). Tästä huomiosta kiitämme artikkelin toista arvioijaa.

hämäläisten, tarkkaan ottaen jämsäläisten, pohjoisimmat eräsijat sijoittuivat Lestijärven, Reisjärven ja Pyhäjärven väliselle alueelle (Niitemaa 1955: 396; Julku 1987: 145). Vanhojen eräomistusten perusteella hämäläiset pitivät Kalajoen ja Pyhäjoen latvaosia ominaan vielä 1500-luvulla. Vuonna 1551 he hyökkäsivät alueelle asettuneiden savolaisten uudisasukkaiden kimppuun ja hävittivät ja ryöstivät heidän omaisuutensa (Luukko 1954: 322–323; Vilkkuna 1960: 423). Eräomistusten perusteella Pyhäjokeen päättyvä rajalinja oli mitä luontevin paikka hämäläisten ja karjalaisten, Ruotsin ja Novgorodin, väliselle rajalle myös läntisestä näkökulmasta.

Pähkinäsaaren rauhankirjassa sovittu ikuinen raja jäi lopulta hyvin lyhytikäiseksi, sillä jo keskiajan kuluessa raja alkoi käytännössä taittua loppuosaltaan jyrkästi kohti pohjoista. Jo vuonna 1446 annetussa Hämeen ja Savon maakuntien välisessä rajatuomiossa sanotaan, että Maanselkä on rajana Pohjanmaan, Hämeen ja Savon maakuntien sekä Venäjän välillä (Julku 1987: 195). Samaa kehitystä osoittaa 1500-luvulta oleva Pohjanmaan jokien luettelo, jonka mukaan Kalajoki saa alkunsa Savosta mutta Pyhäjoki ja Siikajoki Venäjän rajalta ja Oulujoki jo Venäjän puolelta (Gallén 1968: 225–226; Pirinen 1982: 39). Rajan murtumisesta olivat vastuussa sekä hämäläiset että savolaiset, joiden toiminta (eränkäynti, kaskiviljely ja uudisasutus) levisi sovittun rajalinjan pohjoispuolelle.

Edellä kuvatun perusteella vaikuttaa siltä, että Pähkinäsaaren rauhan rajalla pyrittiin vahvistamaan sellainen asutuksen ja eränkäynnin seurauksena muodostunut *status quo*, joka vallitsi nykyisen Suomen sisäosissa 1300-luvun alussa. Vuonna 1323 sovittu kaakko–luode-suuntainen raja noudatti edellisten vuosisatojen aikana muodostunutta tosiasiallista väestön, kielen ja kulttuurin rajaa, joka puolestaan perustui luonnollisiin kulkuyhteyksiin. Rajan etelä- ja länsipuoliset alueet olivat olleet jatkuvasti enemmän länsisuomalaisten vaikutuspiirissä, kun taas rajan itä- ja pohjoispuolella olivat liikkuneet enemmän itäsuomalaiset (karjalaiset). (Vrt. Haggrén ym. 2015: 376.)

Tässä tutkimuksessa havaittu murreraja heijastaa samaa ikivanhaa rajaa. Pelkkien murrepiirteiden levikin perusteella ei luonnollisestikaan pysty todistamaan mitään varmaa, vaikka suomalaisessa dialektologiassa onkin lukuisia esimerkkejä siitä, miten satoja vuosia vanhat hallinnolliset rajat ovat yhtenevät murrerajojen kanssa (ks. esim. Kettunen 1930: 78; Ruoppila 1956: 10–12; Turunen 1959: 5; Räisänen 1972: 10–15; Mantila 2000). Kuitenkin voidaan todeta, että myös muiden tieteenalojen viimeisimmät tutkimustulokset viittaavat samaan rajatulkintaan. Pyhäjoen pohjoispuolella sijaitsevasta Siikajokilaaksosta tehty nimistöntutkimus antaa viitteitä siitä, että karjalaisperäistä asutusta on ollut Pohjois-Pohjanmaalla aivan rannikkoa myöten jo keskiajalla (Leiviskä 2011: 212–215). Toisaalta Pähkinäsaaren rauhan rajalinja, ja jopa tässä esitetty Pyhäjoen raja, erottuu myös suomalaisten geeniperimässä. Pohjois-Pohjanmaalla geneettinen raja sijoittuu juuri Pyhäjoen linjalle. Sen eteläpuolelle ihmisten geeniperimä kuuluu länsisuomalaisten pohjoiseen haaraan mutta pohjoispuolella itäsuomalaisten pohjoispohjalaiseen haaraan (Kerminen, Havulinna, Hellenthal, Martin, Sarin, Perola, Palotie, Salomaa, Daly, Ripatti & Pirinen 2017). Näin monet muutkin todisteet puhuvat esittämämme Pyhäjoen rajan puolesta.

Historiantutkijat ovat 2000-luvulla käyneet keskustelua Pähkinäsaaren rauhan rajan todellisesta luonteesta eli siitä, oliko rajalla tosiasiallista merkitystä keskiajan ihmisille (esim. Korpela 2006). Kuten Korpela (mas. 468–469) useaan kertaan huo-

mauttaa, ei Pähkinäsaaren rauhan raja käytännössä rajoittanut ihmisten liikkumista tai kanssakäymistä. Tähän käsitykseen voimme helposti yhtyä. Tämän seikan korostaminen ei saisi kuitenkaan viedä huomiota siltä tosiasialta, että vuoden 1323 raja perustui johonkin. Rajaa ei vedetty sattumanvaraisesti metsien halki. Tässä ja edellä mainituissa muissa tutkimuksissa esitetyt tiedot viittaavat siihen, että Suomen halki kulki keskiajalla ja luultavasti jo sitä ennen jonkinlainen väestöllinen, kielellinen ja kulttuurinen raja, joka ainoastaan vahvistettiin kirjalliseen muotoon Pähkinäsaaren rauhansopimuksessa. Vaikka sopimukseen kirjattiin rajapisteet, ei itse raja ollut viivamainen ja tarkkarajainen vaan häilyvä ja vyöhykemäinen kuten kulttuuriset ja kielelliset rajat yleensä. Tämä lieneekin keskeinen syy siihen, miksi rajan tarkka määrittely ja sijoittaminen kartalle on osoittautunut niin vaikeaksi. (Vrt. Sarviaho 2017: 187–197.)

4 Päätäntö

Olemme tässä artikkelissa tarkastelleet keski- ja pohjoispohjalaisten murteiden välistä rajaa. Olemme rajoittuneet tarkastelemaan pääasiassa rajan läntisintä osuutta Pohjanlahden rannikolla. Kettusen kartastossa murreraja on merkitty Pattijoen ja Vihannin etelärajalle. Oulun seudun murteen tutkija Pääkkönen on sijoittanut rajan pohjoisemmaksi Siikajoen ja Paavolan etelärajalle. Tässä olemme tutkineet Muoto-opin arkiston aineiston ja olemassa olevan tutkimuksen perusteella tarkemmin kahdeksaa sellaista äänne- ja muotopiirrettä, joiden edustus Kettusen kartastossa on merkitty keski- ja pohjoispohjalaisia murteita erottaviksi ja jotka samalla ovat itä- ja länsimurteita erottavia. Nämä piirteet ja niiden keski- ja pohjoispohjalaiset yleisedustukset Kettusen mukaan näkyvät alla olevasta asetelmasta.

Asetelma 2.

Tutkittujen kielenpiirteiden edustus keski- ja pohjoispohjalaisissa murteissa Kettusen (1930) mukaan.

Kielenpiirre	Keskipohjalainen	Pohjoispohjalainen
<i>t:n</i> heikon asteen vastineena <i>j</i>	<i>pajan, saaja</i>	<i>paan, saaha</i>
<i>lk-</i> ja <i>rk-</i> yhtymän heikko aste	<i>näljän, pelvon</i>	<i>nälän, pelon</i>
<i>k:n</i> heikko aste <i>a-a</i> -ympäristössä	<i>jajan</i>	<i>jaan</i>
<i>y. 3.</i> persoonan pääte	<i>käy</i>	<i>käypi</i>
abessiivin pääte	<i>koirata</i>	<i>koiratta</i>
<i>3.</i> persoonan possessiivisuffiksi	<i>nimensä^x</i>	<i>nimesä^x</i>
<i>y. 2.</i> pers. kieltoverbi	<i>älä</i>	<i>elä</i>
<i>ts-</i> yhtymän vastine	<i>mehtä (!)</i>	<i>mettä (!)</i>

Asetelmassa 2 mainittujen piirteiden lisäksi olemme kommentoineet muutamien sanojen äänneasua sekä jälkitaivujen vokaalien välisen *h:n* edustusta. Analyysimme perusteella keskipohjalaismurteiden ja pohjoispohjalaisten eli Oulun seudun murteiden raja on Pyhäjoella tai vasta Pyhäjoen ja Kalajoen rajalla. Siirtymä murteesta toiseen

on häilyvä, mutta kaikkien tässä analysoitujen piirteiden edustuksen enemmistö on Pyhäjoelta alkaen pohjoispohjalainen ja samalla itämurteinen, kun taas etelämpänä edustus on läntinen. Poikkeuksen tekee vain yksikön 2. persoonan kieltoverbin (*älä ~ elä*) edustus, jonka osalta Kettusen tiedot ovat virheellisiä. *ts*-yhtymän vastineet ovat yhtäkkiä katsoen päinvastaiset siten, että yleensä itämurteinen *ht* on käytössä Keski-Pohjanmaalla. Tämä selittyy tulkintamme mukaan siten, että *ht* on murteen myöhäistä omapohjaista kehitystä eikä itäistä vaikutusta.

Kaikki tähänastiset rajanvedot keski- ja pohjoispohjalaisten murteiden välillä ovat siis olleet hiukan liian pohjoisia. Raja kuvastanee asutushistorian liikkeitä. Pyhäjoen kohdalle on luonnollisten kulkuyhteyksien seurauksena vuosisatojen kuluessa muodostunut väestöllinen, geneettinen ja kielellinen raja. Keskiajalla siitä tuli myös idän ja lännen intressiraja, joka merkittiin ensimmäisen kerran kirjalliseen muotoon Pähkinäsaaren rauhankirjassa vuonna 1323. Tämä Ruotsin ja Novgorodin rajalinja ei siis jakanut väestöä, vaan raja perustui sitä edeltäneeseen asutushistoriaan.

Olemme halunneet tällä analyysillä tuoda murremaantieteellisen ja lingvistisen näkökulman vanhaan kiistakysymykseen siitä, missä Pähkinäsaaren rauhan raja on saavuttanut Pohjanlahden. Kysymys on askarruttanut historiantutkijoita vuosikymmenien ajan, mutta fennistiikassa asiaa ei ole aiemmin perusteellisesti tarkasteltu. Murrepiirteiden levikkiin ja historiaan perustuva analyysimme puoltaa Pyhäjoen tulkintaa rajajoeksi, vaikka jotkin vanhoihin asiakirjoihin merkityt kirjoitusasut tuntuvat viittaavan paremminkin Pattijokeen. Kyse saattaa olla siitä, että kirjoitusasuun ovat vaikuttaneet eri osapuolten omat tulkinnat rajan päätepisteestä. Mahdotonta ei ole sekään, että Pyhäjoen nimi on muuttunut tai jopa tietoisesti muutettu tukemaan ruotsalaisten rajatulkintaa.

Lähteet

Muoto-opin arkiston kokoelmat

Kalajoki (Raimo Jussila 1969–1970)

Oulujoki (Katrimaija Mäki vuoti 1987; Heli Salmela 1995)

Paavola (Tellervo Knuuttilla 1988; Anne Kyngäs 1973, 1994–1995, 1997–1998)

Pattijoki (Raimo Jussila, Marja-Riitta Laitinen, Maija Länsimäki, Pirkko Nuolijärvi, Marja-Leena Nurminen 1973)

Pyhäjoki (Silja Jutila 1979–1980, 1982; Heli Salmela 1993–1994)

Saloinen (Raimo Jussila, Maija Länsimäki, Pirkko Nuolijärvi, Marja-Leena Nurminen 1973)

Siikajoki (Raimo Jussila, Maija Länsimäki, Pirkko Nuolijärvi, Marja-Leena Nurminen 1973)

Raahen seutu (Raimo Jussila, Maija Länsimäki, Pirkko Nuolijärvi, Marja-Leena Nurminen 1973)

Kartat

Jakob Steniuksen vesistökartta 1760. Signum KrA FHK Pf 16 nr 60. Julkaisija www.vanhakartta.fi, Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-200907172772>.

Kirjallisuus

- FMU = HAUSEN, REINHOLD 1910–1928: *Finlands medeltidsurkunder I–V*. Helsingfors: Statsarkivet.
- GALLÉN, JARL 1968: *Nöteborgsfreden och Finlands medeltida östgräns*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 427:1. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- HAGGRÉN, GEORG – HALINEN, PETRI – LAVENTO, MIKA – RAMINEN, SAMIN – WESSMAN, ANNE 2015: *Muinaisuutemme jäljet. Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskiajalle*. Helsinki: Gaudeamus.
- HARVALA, MARITTA 1993: *Oulaisten murteen erityispiirteitä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- HAUTALA, MIRJAMI 1988: *Sievin murteen erityispiirteitä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- HUURRE, MATTI 1986: *Kainuun historia I. Esihistoria*. Kajaani: Kainuun maakuntaliitto.
- ITKONEN, TERHO 1980: Zur Geschichte der ts-Verbindung in der westfinnischen Dialekten. – Heikki Leskinen (toim.), *Heutige Wege der finnischen Dialektologie* s. 11–28. *Studia Fennica* 24. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JAAKKOLA, JALMARI 1925: *Suomen muinaiset valtarajat vuoteen 1323*. Historiallisia tutkimuksia VII. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- 1960: Pattijoen rajahistoriallinen asema. – *Historiallinen aikakauskirja* 58 s. 224–234.
- JULKU, KYÖSTI 1987: *Suomen itärajan synty*. *Studia Historica Septentrionalia* 10. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- JUSSILA, RAIMO 1977: Pyhäjokilaakson murteen ominaispiirteistä – *Kotiseutu* 3/1977 s. 81–83.
- JUTILA, SILJA 1978: *Keskipojhjalaisten murteiden supistumaverbien taivutusoppia*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- KERMINEN, SINI – HAVULINNA, AKI S. – HELLENTHAL, GARRETT – MARTIN, ALICIA R. – SARIN, ANTTI-PEKKA – PEROLA, MARKUS – PALOTIE, AARNO – SALOMAA, VEIKKO – DALY, MARK J. – RIPATTI, SAMULI – PIRINEN, MATTI 2017: Fine-scale genetic structure in Finland. – *G3. Genes, Genomes, Genetics* 7 s. 3459–3468. <https://doi.org/10.1534/g3.117.300217>.
- KERÄNEN, JORMA 1984: *Kainuun asuttaminen*. *Studia Historica Jyväskyläensia* 28. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- KETTUNEN, LAURI 1930: *Suomen murteet II. Murrealueet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1940: *Suomen murteet III. Murrekartasto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KORPELA, JUUKA 2006: Keskiaikainen itäraja läpi itäisen Fennoskandian metsävyöhykkeen – mikä se on! – *Historiallinen Aikakauskirja* 104 s. 454–469.
- KOSKINEN, YRJÖ 1876: Pähkinäsaaren rauhanteon ensimmäisessä rajakirjassa mainitut raja-paikat. – *Historiallinen Arkisto V* s. 76. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- KUORILEHTO, MARKKU 2013: *Limingan asutuksen synty keskiajalta 1600-luvulle*. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- LEHTINEN, TAPANI 2007: *Kielen vuosituhanneet. Suomen kielen kehitys kantaauralista varhais-suomeen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEIVISKÄ, MATTI 2011: *Siikajokilaakson asutuksen synty. Nimistöhistoriallinen tutkimus Siikajokilaakson asutuksesta keskiajalta 1600-luvun puoliväliin*. Suomen ja Skandinavian historian lisensiaatintyö. Oulun yliopisto.

- 2015: Asutusvirrat Pohjanmaalle keskiajalta 1600-luvulle. – Markku Mattila (toim.), *Aina liikkeessä. Liikkuvainen Pohjanmaa* s. 8–28. Siirtolaisuusinstituutin Pohjanmaan aluekeskuksen julkaisuja nro 7. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- LESKINEN, HEIKKI 1999: Suomen murteiden synty. – Paul Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan* s. 358–371. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- LIND, JOHN 1985: Om Nødeborgsfreden og dens græser. – *Historisk Tidskrift för Finland* 70 s. 305–336.
- LUUKKO, ARMAS 1954: *Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin keskiaika sekä 1500-luku. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia II*. Oulu: Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton ja Lapin maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta.
- MANTILA, HARRI 1992: *Ei tääläkhän senthän jokhaishen sanhan hootakhan panna. Jälkitavujen vokaalienvälisen h:n variaatio peräpohjalaisissa murteissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2000: Lapin rajat ja murrerajat. – *Virittäjä* 104 s. 188–202.
- MANTILA, HARRI – PÄÄKKÖNEN, MATTI 2010: *Oulun seudun murteen vokaalisto. Historia, muutos ja variaatio*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MEINANDER, CARL FREDRIK 1983: Om svenskarnas inflyttningar till Finland. – *Historisk tidskrift för Finland* 68 s. 229–251. Helsingfors: Historiska föreningen.
- MYLLYLÄHTI, TERTTU 1982: *Kalajoen murteen erikoispiirteitä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- NIITEMAA, VILHO 1955: *Hämeen keskiaika. Hämeen historia I*. Hämeenlinna: Hämeen heimoliitto.
- NISSILÄ, VILJO 1948: Pohjois-Pohjanmaan karjalaista nimitystä. – *Virittäjä* 52 s. 215–243.
- PALOMÄKI, ULLA 1998: *Dentaalisen affrikaatan perilliset suomen murteissa. Kielikontakteihin perustuva selitysmalli*. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- PAUNONEN, HEIKKI 1987: De finska dialekterna på Nordkalotten och deras förhållande till de andra finska dialekterna. – Kyösti Julku (toim.), *Nordkalotten i en skiftande värld. Kulturer utan gränser och stater över gränser* s. 211–237. Studia Historica Septentrionalia. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys.
- 1991: Till en ny indelning av de finska dialekterna. – *Fenno-Ugrica Suecana* 10 s. 75–95. Stockholm: Finska Institutionen, Stockholms Universitet.
- PIRINEN, KAUKO 1982: *Savon historia II:1. Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534–1617*. Kuopio: Kustannuskiila oy.
- 1988: *Savon keskiaika*. – Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander & Kauko Pirinen (toim.), *Savon historia I* s. 265–415. Toinen, kokonaan uudistettu laitos. Kuopio: Kustannuskiila oy.
- PÄÄKKÖNEN, MATTI 1971: *Oulun seudun murteen äännehistoria I. Sanansisäiset klusiilit astevaihtelusuhteeseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1994: *Oulun seudun murrekirja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RAPOLA, MARTTI 1965: *Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin I. Vanhan kirjasuomen kirjoitus- ja äänneasun kehitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1969: *Johdatus suomen murteisiin*. 3. painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- REA = HAUSEN, REINHOLD 1890: *Registrum Ecclesiae Aboensis eller Åbo Domkyrkans Svartbok med tillägg ur Skoglosters Codex Aboensis*. Helsingfors.
- ROSÉN, RAGNAR 1949: *Varhaiskeskiaika*. – Arvi Korhonen (toim.), *Suomen historian käsikirja I* s. 105–214. Porvoo: WSOY.
- RUOPPILA, VEIKKO 1956: *Etelä-Karjalan murreopas*. Helsinki: Otava.

- RÄISÄNEN, ALPO 1972: *Kainuun murteiden äännehistoria I. Vokaalisto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2003: *Nimet mieltä kiehtovat. Etymologista nimistöntutkimusta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SALOHEIMO, VEIJO 2006: *Viipurinkarjalaiset kotona ja maailmalla 1541–1620. Viipurinkarjalaisten sukunimien esiintyminen muualla Suomessa ja lähialueilla liikkuvuuden mittarina*. Suomen Sukututkimusseuran julkaisuja 57. Helsinki: Suomen Sukututkimusseura ry.
- SARVIAHO, SAMU 2017: *Ikuinen rauha. Vuoden 1323 Pähkinäsaaren rauha suomalaisessa historian tutkimuksessa ja historiakulttuurissa 1800- ja 1900-luvuilla*. Acta Universitatis Ouluensis. Series B, Humaniora 152. Oulu.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. Osa I. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Päätoimittaja Tuomo Tuomi. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1985.
- SOININEN, ARVO 1981: *Pohjois-Savon asuttaminen keski- ja uuden ajan vaihteessa*. Toinen, täydennetty painos. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- SPK = *Suomalainen paikkanimikirja*. Päätoimittaja Sirkka Paikkala. Helsinki: Karttakeskus & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SUIHKONEN, PAAVO 1992: *Klusiilien vaihtelusuhteet Kala- ja Lestijokilaakson murteissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TUICKALA, PÄIVI 1999: *k:n ja t:n astevaihtelu ja niiden yhteenlankeaminen Pyhäjoen murteessa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- TURUNEN, AIMO 1959: *Itäisten savolaismurteiden äännehistoria*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VAHTOLA, JOUKO 1980: *Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus*. Studia Historica Septentrionalia 3. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys.
- 1991: Oulujokilaakson historia keskiajalta 1860-luvulle. *Oulujokilaakson historia* s. 71–543. Oulu: Oulujokilaakson kunnat ja seurakunnat, Oulujokiseura ry.
- 1992: Pohjois-Pohjanmaan rannikon asutuksen synty. – Kyösti Julku (toim.), *Suomen varhaishistoria, Tornion kongressi 15.–16.6.1991, esitelmät, referaatit* s. 613–621. Studia Historica Septentrionalia 21. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys.
- WENNOLA, J. H. 1896: *Äänneopillisia havainnoita Pohjois-Pohjanmaan rantamurteesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VILKUNA, KUSTAA 1960: Pähkinäsaaren rauhan raja kansantieteellisessä katsannossa. – *Historiallinen Aikakauskirja* 58 s. 407–432.
- VILMUNEN, JENNI 2016: *k:n ja t:n radikaali astevaihtelu Raahen rajamurteessa*. Suomen kielen sivuaineen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- WIIK, KALEVI 2004: *Suomen murteet. Kvantitatiivinen tutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VIRRANKOSKI, PENTTI 1997: *Pohjanlahden ja Suomenselän kansaa. Kahdeksan vuosisataa Keski-Pohjanmaan historiaa*. Kokkola: Keskipohjanmaa-säätiö.
- VIRTARANTA, PERTTI 1958: *Pääpainollisen tavun jälkeisen soinnillisen dentaalispirantin edustus suomen murteissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

River Pyhäjoki – an old dialect boundary and a state border?

This article discusses the boundary between the Central and Northern Ostrobothnian (Oulu region) dialects. The focus is on eight dialectal features (taken from Kettunen's classic dialect map) that separate these dialects. These features include the weak-grade equivalents of *t* and the endings of 3rd-person singular verb forms. These features are also deemed to separate the eastern and western dialects of Finnish so that the Central Ostrobothnian variants represent the western dialect type and the Northern Ostrobothnian variants represent the eastern type.

The present findings are based primarily on the materials of the Finnish Morphological Archive. The results suggest that all former borderlines between the Central and Northern Ostrobothnian dialects were drawn too far to the north. Naturally, the dialect boundary is rather fluid, but most of the Northern Ostrobothnian (and eastern) variants are already represented in the river valley around Pyhäjoki or in the parishes immediately to the north.

In addition, the article re-examines Kettunen's definition of this dialect boundary. Kettunen claims that the boundary runs along the Pattijoki valley, and in his estimation this reflects the borderline of the Pähkinäsaari Treaty (1323), the first treaty between the Swedish Kingdom and Novgorod. Here he cites the views of historian Jalmari Jaakkola. Some historians have subsequently suggested that the borderline ran along either the Pyhäjoki or Petäjäisoja rivers.

Dialectological analysis strongly supports the interpretation of Pyhäjoki's being the border, especially because historians have already proved that Pyhäjoki was once the northernmost border of the western Finnish settlement. According to recent research, it seems that Pyhäjoki represents a genetic border too.

Pyhäjoki – murreraja ja vanha valtaraja?

Artikkelissa tarkastellaan keskipohjalaisten ja pohjoispohjalaisten eli Oulun seudun murteiden rajaa. Kettusen murrekartastosta on poimittu kahdeksan piirrettä, jotka erottavat näitä murteita toisistaan. Näitä piirteitä ovat esimerkiksi *t:n* heikon asteen vastineet ja yksikön 3. persoonan päätteet. Nämä samat piirteet ovat myös itä- ja länsimurteita erottavia piirteitä siten, että keskipohjalaiset variantit ovat läntisiä ja pohjoispohjalaiset itäisiä.

Analyysi pohjautuu pääosin Muoto-opin arkiston kokoelmiin. Murreanalyysin tulos on, että kaikki tähänastiset rajanvedot keski- ja pohjoispohjalaisten murteiden välillä ovat olleet liian pohjoisia. Murreraja on toki häilyvä, mutta pohjoispohjalaiset (ja itäiset) variantit ovat vallalla jo heti Pyhäjoella tai sen pohjoispuolella. Artikkelissa palataan myös siihen Kettusen esittämään argumenttiin, että puheena olevien murteiden raja on Pattijoessa, koska se on ollut Pähkinäsaaren rauhan (1323) rajalinja. Tässä Kettunen nojaa historian tutkija Jalmari Jaakkolan näkemykseen. Muissa tutkimuksissa rajaksi on tulkittu Pyhäjoki tai Petäjäsoja.

Murreanalyysi tukee vahvasti Pyhäjoen tulkintaa rajajoeksi, varsinkin kun historian tutkimuksessa Pyhäjoen voidaan todeta olleen itä- ja länsisuomalaisen asutuksen välinen intressiraja. Viimeaikaisen tutkimuksen mukaan samoille alueille sijoittuu myös geneettinen raja.

Kirjoittajien yhteystiedot:
etunimi.sukunimi@oulu.fi

Harri Mantila on suomen kielen professori Oulun yliopistossa. Matti Leiviskä on filosofian lisensiaatti ja historian väitöskirjatutkija Oulun yliopistossa.